

НЕКОЛКУ НЕИЗДАДЕНИ ГРЧКИ И ЛАТИНСКИ НАТПИСИ ОД МАКЕДОНИЈА

ВОДОВРАТИ — ЈУГОИСТОЧНО ОД ТИТОВ ВЕЛЕС

1. Почесен споменик (база?) од бел кварц, горе откршен, на предната страна излижан, а долу оштетен на тој начин што низ трите последни букви е направена една дупка и што е делум откршен. Споменикот, изгледа, уште во византиското време бил во секундарна употреба (како *мено*). При преработувањето за таа цел профилот на левата страна бил оставен, додека на десната, не само тој, туку и деловите од крајните букви беа отсечени. За трет пат бил употребен како база за дирек пред селската цамија на кое место е пронајден во месец октомври 1952 година¹). Во месец мај 1953 год. е пренесен во Народниот музеј во Титов Велес (рег. бр. 587).

Димензии: најголема запазена висина 70 см, шир. 49 см, деб. 20 см, вис. на натписното поле 61 см, шир. долу 37 см, горе 32 см.

Δοδ [...]?
ον Ιουλιον
ανδραγον
η των 'Αρχεσ-
των πόλις
τον κτίστην
κα, πάτρανα
επαεβον[ε]α

Дали натписот под осмиот ред уште продолжувал не можеше да се установи, но на силно излижаната површина на споменикот на тоа место не се забележуваат траги од букви.

¹) Натписот, кој бил завртен кон земјата, го пронашол Ангеле Чулавков, референт во Советот за просвета во Титов Велес. Репродукциите на спомениците бр. 4, 9, 10 и 12 се од Горѓи Попов, фотографот при Централниот завод за заштита на култ. ист. споменици на НРМ, додека сите останати — со исклучение на бр. 11 — се од Димче Черњаковски, фотографот при Археолошкиот музеј во Скопје.

Во натписот се легирани во вториот ред буквите 1—2 (ov), во третиот 8—9 (ov), во четвртиот 1—2 (ητ), во петиот 4—5 (ov), во шестиот 2—3 (ov) и 9—10 (ην).

Сл. I

Висината на буквите варира од 4 см до 5,5 см — со исклучение на буквата I во вториот ред (вис. 6,5 см), буквите N во лигатурата со O и Ω (вис. околу 3 см), како и буквата Δ во првиот ред.

Во првиот ред низ кој оди преломот се запазени само остатоци од неколку букви. Од првата буква јасно се гледаат две коси хасти, кои се приближуваат кон горе. Како

не се забележува никаква хоризонтална црта, а косата е резултат на оштетеноста на натписот, таа буква би можела да биде само буквата Δ. Од втората буква е зачувана полу-кружна црта, која би можела да припаѓа еднако и на буквата Θ, како и на Ο, но тоа, што се јасно забележува едно мало Δ вписано во оваа буква, а не се забележуваат никакви траги од хоризонтална линија карактеристична за буквата Θ, зборува во прилог на буквата Ο, која би овде била дадена во лигатура со Δ.

Над буквата Ι во вториот ред јасно се забележуваат дијакритички точки.

Натписот е од почесен карактер. Дедикантот е 'Η τῶν Ἀρχεστῶν πόλις, а посветен е на еден проконзул чие гентилно име 'Ιούλιος е запазено цело, а од личното име кое — како што видовме — би требало да започнува со буквата Δ, само делови од неколку почетни букви. На нас ни останува сега да се обидеме да ја одредиме личноста на овој проконзул, како и времето кога тој управувал со Македонија. Во еден натпис од Дранич, датиран во 340 год. по Македонската ера, како намесник на провинцијата се споменува Јуниј Руфин, чие лично име во натписот не е наведено. Натписот го публикувал А. Woodward, којшто во својот коментар кон истиот наводи две личности за кои претполага да би можеле да бидат идентични со во натписот споменатиот Јуниј Руфин²). Преномен на едната од предложените личности (L. Junius Rufinus Proculianus leg. pro praetore на Далмација во 184 год.) се започнува со истата буква како и на проконзулот, што се споменува кај нас, што значи дека тие двајца би можеле да бидат идентични. Доколку ова би било точно проконзулот Л. Јуниј (Δ. 'Ιούλιος), кој во нашиов натпис се споменува како κτίστης καὶ πατρὼν на споменатиот град, би бил идентичен со Јуниј Руфин, кој управувал со Македонија во 194 — поправо во 192 год. од н. ера³).

Што се однесува до името на овој град, кој се споменува кај некои стари писатели⁴), истото е забележено и на уште два натписа најдени во Македонија — обата публикувани од поч. Н. Вулић. Едниот од нив е најден во Прилеп (сега во лапид. на Археолошки музеј во Скопје,

²) А. Woodward, *Journal of Hellenic Studies* 1913, стр. 337 id. Во врска со овој податок ѝ должам благодарноста на Фанула Папазоглу, којашто — во недостаток на потребната литература во Скопје — целиот коментар за овој натпис како и податокот во заб. бр. 3 го испрати препишан.

³) P. Lambrechts, *La composition du sénat romain de Séptime Sévère à Dioclétien* (193—284). Diss. pann. I, 8. Budapest 1937, стр. 30, бр. 24.

⁴) В. Н. Вулић, *Географија Јужне Србије у античко доба*. Гласник Скопског научног друштва XI, Скопје 1938, стр. 12.

инв. бр. 498⁵), а другиот е всидан во црквичето Константин и Елена во селото Скачинци, коешто од селото Водоврати е оддалечено во права линија околу 6 км. во северозап. правец⁶). Сега, по пронајдувањето на овој трет натпис, на мнение сме, дека покрај хипотезата на Н. Вулић дека 'H πόλις τῶν Ἀρρεσταιῶν се наоѓал можеби кај Стари Град⁷), и хипотезата на И. Венедиков, дека тој би можел да се бара помеѓу селата Скачинци и Извор⁸), може да се постави уште една, градот да се побара некаде меѓу селата: Скачинци, Водоврати и Виничани. Можеби тој се наоѓал баш во блиско соседство со Стоби, по кое се споменува кај Хиерокле⁹), на месноста „Видин град“, која се издига над селото Водоврати и простира во правецот на кај селото Виничани. На ова место, за коешто во народот е врзана една легенда во која се споменува и „Видина чешма“, според зборовите на човекот што го пронашол натписот, површински се забележуваат на некои места сидови, фрагменти керамика, тули, порано се пронајдени питоси, а пред четири години е откопано и едно грне со антични монети. Источно од ова место се наоѓаат гробови („римски“) пресечени со патот.

Едно рекогносцирање, коешто ќе се преземе во најскоро време на овој значаен терен и со кое приведените податоци ќе се проверат од автопсија, веројатно ќе биде придонес кон разрешувањето на проблемот за локализирањето на овој град.

ПОДЛЕС — ЈУЖНО ОД ТИТОВ ВЕЛЕС

2. Надгробен споменик од бел мермер, откриен горе водоравно, долу и делум од левата страна — инаку добро запазен. Најден е во есента 1952 год. во лозјето на Трајко Попов и истата година пренесен во Народниот музеј во Титов Велес.

Димензии: вис. 96 см, шир. 42,5 см, вис. на натписното поле 47 см, шир. 36,5 см, вис. на релјефното поле 30 см, шир. 37 см.

Споменикот првобитно имал две релјефни полиња поставени едно над друго, а веројатно и фронтон. Од горното

⁵) Н. Вулић, Антички споменици наше земље. Споменик Српске краљевске академије ХСVIII, Београд 1941—1948, стр. 174, бр. 363 и ГСНД XI (1938), стр. 12.

⁶) Н. Вулић, Споменик LXXI, Београд 1931, стр. 39 и 40, бр. 88.

⁷) Н. Вулић, ГСНД, Скопје 1938, 12.

⁸) И. Венедиковъ, Земите по средния Вардаръ. Приносъ къмъ античната география на Македонија. Скопие 1943, стр. 38.

⁹) Hierocles, Synecdemos 641, 3.

поле, кое е сега откриено, запазен е само почетокот со стапалата од 4 фигури. Во долното се претставени простум пет еднакво облечени женски фигури во иста поза. Бројот на фигурите претставени во релјефот наполно одговара на имињата цитирани во натписот. Овој мотив на ред фигури претставени на ваков начин карактеристичен е за надгробната пластика во Македонија¹⁰).

Под релјефот е натписното поле оивичено со убаво профилирана рамка и во него текст со длабоко врезани букви чија висина варира од 1,2 см до 3,2 см.

Εὐτροπος Ἀγάθῃ τῇ συν-
βίῳ τεθνῶσῃ (= τεθνεῶσῃ) καὶ (= καὶ) τέκνοις
τύχῃ, Φυλλίδι, Ἀγαθαί, Ἑλπί-
δι, Εὐτρόπῳ, Ὀνομάστῃ,
Σαυβάτιδι (= Σαββάτιδι) ζῶσι μνίας
χαρίν.

Повисоки од другите букви во истиот ред се буквите υ, ρ, φ, а пониски: ο, ω, θ, како што се сретнува на некои споменици од времето на римската империја¹¹).

Во натписот се забележуваат доста лигатури, така на пр. легирани се во првиот ред буквите 14—15 (τη), во вториот 7—8 (νω) и 10—11 (ηκ), во четвртиот 8—9 (πω) и 16—17 (τῇ) и во петтиот ред буквите 3—4 (νβ). Во вториот ред наместо правилен датив од парт. на пас. перфект од глаголот ἀποθνήσκειо имаме форма без ε — што е готово уобичаено во натписите најдени кај нас¹²). Во истиот ред се забележува итализмот κε наместо κα.

Името Σαυβάτις, чиј датив имаме во 5 ред, одговара на Σαββάτις¹³). Освен ова име ретки се и имињата: Ὀνομάστη¹⁴), Ἀγαθαῖς¹⁵), Φυλλίς¹⁶).

РАШТАНИ — ЗАПАДНО ОД ТИТОВ ВЕЛЕС

3. Надгробен споменик од бел мермер, доста добро запазен со исклучение на лицата од фигурите, кои се делум оштетени и неколку други мали оштетувања на предната страна на споменикот со кои главно не е нанесена ни-

¹⁰) Д. Димитровъ, Надгробните плочи отъ римско време въ Северна България, София 1942, стр. 103 и 108.

¹¹) Salomon Reinach, Traité d'épigraphie grecque. Paris 1885, стр. 209 и 210.

¹²) Ср. В. Вулић, Споменик LXXI, бр. 17, 45, 66, 80 и 486.

¹³) За ова име види Pape—Benseler, Wörterbuch d. griechischen Eigennamen, Braunschweig 1911, стр. 1323.

¹⁴) Pape—Benseler, op. cit. стр. 1064.

¹⁵) Pape—Benseler, op. cit. стр. 5.

¹⁶) Pape—Benseler, op. cit. стр. 1654,

каква штета на натписот. Пронајден е во 1952 год. за време на земјоделските работи и истата година пренесен во Народниот музеј во Титов Велес (рег. бр. 591).

Димензии: вис. 106 см, шир. 52 см, деб. 12,5 см, вис. на релј. поле 45 см. Споменикот горе се завршува со низок триаголен фронтон без украс, а долу со клин за забодување во другата плоча за којашто бил зацврстен. Под фронтонот во едикулата се 4 фигури од кои три (жена и двајца мажи) се претставени простум, со тежината на телото на левата нога и завртени кон гледачот, а четвртата — жена — седната на едно скамиче. Горниот дел со лицето на оваа силно излижана фигура е *en face*, додека долниот во профил. Во третирањето на грубите и непропорционалните лица и покрај нивната оштетеност, се забележува тенденција на каменорезецот да ги предаде индивидуалните црти на умрените.

Под релјефот на рамна, неоивичена површина е надгробен натпис со видни траги од црти за редови на буквите.

Λουκάσαι Βαβύλου καὶ γυναικὶ αὐτοῦ Δεκρυαίαι καὶ Σεκρόνδωι Βαβύλου καὶ Κοάρτα τῇ μητρὶ αὐτῶν. Μάρκος Λειβίου μετὰ Βαβύλου καὶ Παραμόνου καὶ Σεκρόνδου τῶν ἀδελφιδέων ἀνέθηκεν.

Во лигатура се следните букви: во вториот ред 15—16 (μ), во третиот 22—23 (τη), во четвртиот 17—18 (με) и во шестиот ред 12—13 (νε). Во третиот ред крајната буква (υ) е толку излижана што одвај се назира.

Буквата ε во зборот ἀνέθηκεν (6 ред), којашто е легирана со υ, има квадратна форма, додека останатите сите се округли. Макар да во ова не би имало ништо необично, сепак претполагаме во овој случај дека е тоа направено искључиво заради јасноста на самата лигатура.

Некои од личните имиња во натписов — доколку можеме да провериме — за прв пат се забележуваат на спомениците од Македонија, на пр.: Βαβύλος¹⁷⁾, Κοάρτα (лат. *Quarta*¹⁸⁾, Λουκάσος¹⁹⁾.

ЧАШКА — ЈУГОЗАПАДНО ОД ТИТОВ ВЕЛЕС

4. Надгробен споменик од бел, јадрозрнест мермер, искршен на четири дела (сега составен) од коишто едниот

¹⁷⁾ Pape—Benseler, op. cit. стр. 189.

¹⁸⁾ Pape—Benseler, op. cit. стр. 683.

¹⁹⁾ Личното име Λουκάσος не се наоѓа ни во цитираното дело на Pape—Benseler.

исчезнал. На горната хоризонтална површина од рамката, блиску до десниот агол, се забележува една четвртеста дупка (4×10 см) со остатоци од олово во неа. Споменикот неколку години лежел недалеку од железничката станица покрај пругата од каде во 1951 год. е пренесен во

Сл. 4

Археолошкиот музеј во Скопје (инв. бр. 494²⁰). Точно место, како и условите под коишто бил некогаш пронајден, не се познати.

Димензии: вис. 91 см, шир. 75 см, деб. 16 см.

На горната рамка е врезано²¹): [ΥΥ]αίετε καὶ εὐτυχ[ε]τε.

Под тоа во убаво профилирано поле е натпис.

²⁰) В. Извештај до Археолошкиот музеј (1951 год.).

²¹) Прочитал д-р Михаил Д. Петрушевски.

Δουκίῳ ἤρῳι καὶ
 Ἀλεξάνδρῳι νῑῶι αὐτοῦ
 καὶ ἑαυτοῖς [ξ]ῶντας Ἀλε-
 ξάνδρος κ[αὶ Δημ]άρχῃ οἱ
 γονεῖς καὶ [— — —]
 ἐποίησαν [μνήμης]
 χά[ριν].

Висината на буквите варира од 3,5 см. до 5 см.

Во лигатура се буквите 1—2 (επ) во шестиот ред.

Во вториот ред во зборот αὐτοῦ и во третиот во зборот ἑαυτοῖς буквата ο е напишана сосема ситно (1 см).

Буквите ο и ω имаат округла форма, додека ε и σ (со исклучение на σ во шестиот ред) се четвртести. Оваа појава да во еден ист натпис можат да се сретнат различни форми дури и од истите букви — како што е овдека случај — е познат и утврден факт²²).

Женско лично име Δημήτρῃ, инаку ретко, кај нас се сретнува во еден натпис од с. Дуње (Прилепско)²³.

Откршениот дел од натписот во петтиот ред не можеме да го дополниме.

МАРТОЛЦИ — ЈУГОЗАПАДНО ОД ТИТОВ ВЕЛЕС

5. Надгробен споменик од бел, жолтникаво оксидиран мермер, излижан на предната страна и долу малу откршен. Тој е од сите страни необработен со исклучение на предната страна. Најден е во 1950 г. покрај пругата, на 200 м во североисточен правец од железничката станица за време на копањето на септички дупки за пцовисани животни²⁴). Оттука во 1952 г. е пренесен во Народниот музеј во Титов Велес.

Димензии: вис. 112 см, шир. 45 см.

Во вдлабеното релјефно поле, кое нагоре малу се стеснува, е примитивен релјеф од две фигури: маж и жена — претставени простум, со десната рака на гради. И покрај тоа што фигурите силно се излижани, сепак некои деталји од облеклото можат да се забележат²⁵).

Под фигурите на нешто израмнета површина е натписот — доста избришан на неколку места. Буквите се високи од 1,5 до 2,5 см.

²²) S. Reinach, op. cit., стр. 210.

²³) Pape—Benseler, op. cit., 287. — Ср. Н. Вулић, Споменик LXXI, бр. 385.

²⁴) Извештај до Централниот Завод за заштита на културно-историските споменици и природните реткости на Н. Р. Македонија, бр. 1058 од 21. VI. 1951 година.

²⁵) Ср. Н. Вулић, Споменик XCVIII, бр. 78 и LXXI, бр. 78 и 79.

Ἐντάδε (= ἐνθάδε) χῖντε (= κείνται) Παρά-
 ρονος Ἀλεξάνδρου καὶ
 Νίκη ἡ σύνβιος αὐτοῦ. Ἀνέθε-
 σαν Ἀλέξανδρος καὶ Βιτ[ία]ς
 κέ (= καί) Προκρατία τέκνα αὐ-
 τῶ[ν]. Ἐποίησεν (= ἐποίησε) Διον[ύ]-
 σιος Διοσκουρίδ[ου].
 διρ (= 114)

Во петтиот ред зборот τέκνα и αὐ се напишани во коса линија, која се качува нагоре.

Во зборот ἐντάδε имаме τ наместо θ, а во χῖντε: χ наместо κ и прости вокали ι и ε наместо дифтонзите ει и αι²⁶).

Во шестиот ред во зборот ἐποίησεν наместо дифтонгот οι употребен е прост вокал ο²⁷), а на крајот од зборот ν ἐφέλκυστικόν²⁸), кое е употребено можеби затоа што пред цитираното име би можела да се стави интерпункција.

Поради оштетеноста на натписот во четвртиот ред не е сосема јасно за кое име станува збор: Βιτ[ί]ς, Βιτ[ί]ας или некое друго, но најверојатно изгледа дека е: Βιτ[ί]ας²⁹).

Во петтиот ред личното име Προκρατία е напишано така што меѓу последните две букви (τ и α) е подоцна вметнато едно мало ι.

Споменикот е сигниран и датиран. Во шестиот и седмиот ред го имаме името на мајсторот, а во последниот годината кога споменикот е подигнат. Доколку нашето читање е точно, бидејќи последната буква е малу оштетена и поради тоа нешто нејасна, споменикот би требало да се датира во 114 год. по Македонската ера.

Потписот на истиот мајстор го забележуваме и на споменикот најден на месноста „Подвис“ во истото село, чија фотографија ја донесуваме поради дополнувањето на неговиот натпис, како и за компарација со претходниот (сл. 5 а). Споменикот го публикувал поч. Н. Вулић два пати: најнапред во Споменикот САН LXXI, бр. 78, а потоа во XCVIII, бр. 73 со таа разлика што во последнава публикација е извршена корекција во читањето на некои зборови (ἀδελφεότητι, αὐτὸν) и обрнато е внимание на тоа дека по зборот ἐνεχον натписот уште продолжува, но со поситни букви.

²⁶) В. Р. Марић, Језик античких становника Јужне Србије. Гласник Скопског научног друштва XV—XVI, Скопје 1936, стр. 300 (20, 18) и 299 (12).

²⁷) В. Р. Марић, *op. cit.* стр. 299, 12. Ср. Н. Вулић, Споменик LXXI, бр. 130 и XCVIII бр. 164.

²⁸) В. Р. Марић, *op. cit.* стр. 300, 24. Н. Вулић, Споменик LXXI, бр. 150 и XCVIII, бр. 164.

²⁹) Pape—Benseler, *op. cit.* стр. 214 и 213.

Сл. 5 а

По внимателно разгледување на натписот може со сигурност да се рече дека тој веројатно продолжува и дека баш делот испишан со поситни букви претставува сигнатура на веќе познатиот мајстор од Мартолци. Изгледа дека тој најнапред се задоволил со тоа да го заврши натписот само со годината, можеби баш иста, која и во претходниот. Во средината под осмиот ред јасно се забележуваат 2—3 букви, од кои сосема јасна е буквата Δ. Висината на оваа буква главно одговара на висината на останатите букви во натписов. Подоцна, можеби му се учинило дека натписот не би бил потполн без неговиот потпис и се погрижил по секој начин да го додаде. Во осмиот ред од неговото име јасно се забележува почетокот Διον и едно ζ, а останатите букви само се назираат. Името е напишано со поситни букви отколку другите зборови во натписов и во коса линија, која се качува нагоре. Од татковото име напишано во последниот ред така што дури преминува преку буквите со кои беше означена годината, се забележуваат пет почетни букви Διοβх и десно од годината едно сигурно Δ и несигурно ο (ου?). Десно од ова име, се гледа дека натписот конечно се завршувал со зборот ἐποικῶν, од кој буквата ε е јасна, а буквите ποι — напишани во една крива линија — одвај се назираат. Веројатно под ова, или може би на рамката, се наоѓал другиот дел од зборот, сега напълно избрисан.

Според изложеното на мнение сме дека натписот треба да се дополни на следниов начин:

Διον[ὅ]σιος
Διοσκ[ορρί]δo[υ] ἐποικῶν.

Значи, со овој потпис се потврдува она што можеше да се претпостави според стилот на релјефот и формата на буквите. Споменикот се наоѓа сега во Арх. Музеј во Скопје (инв. бр. 136).

6. Надгробен споменик од бел мермер, откриен долу и доста излижан. Најден е заедно со претходниот и во истото време пренесен во Народниот музеј во Титов Велес (рег. бр. 589).

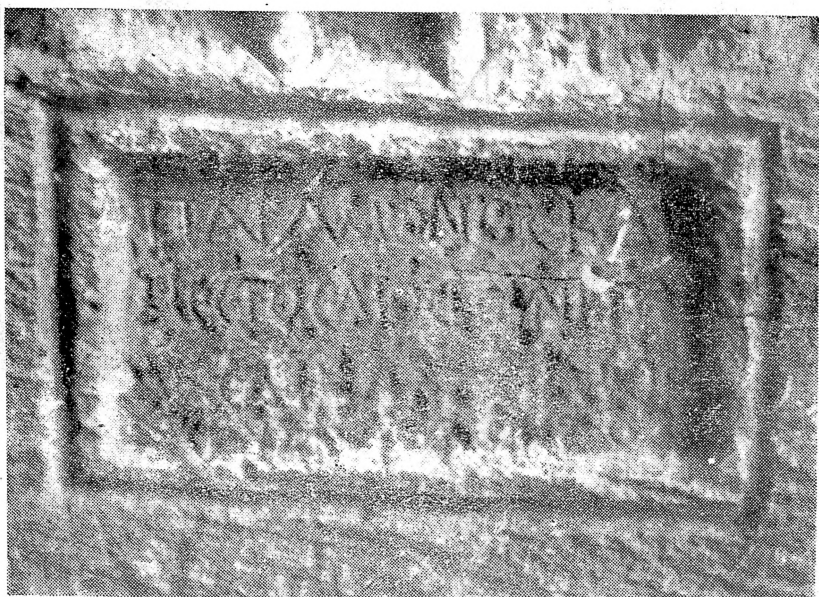
Димензии: вис. 117 см, шир. 50 см, деб. од 4 см до 14 см, вис. на едикулата 55 см, шир. 38 см, вис. на натписното поле 19 см, шир. 32 см.

Предната страна на споменикот е архитектонски расчленета. Вдлабеното, петаголно поле на слободниот фронтон е декорирано со еден диск претставен релјефно помеѓу две полумесечини. Под фронтонот во едикулата меѓу две столпиња (левото делум откриено) со едноставни бази и капители, примитивно е претставена една машка фигура простум,

со десната рака на гради, облечена во долга туника. Во малото профилирано натписно поле е ситен грчки натпис од 4 реда, чијшто четврти ред е толку избришан што во него не можеше да се востанови речиси ниту една буква.

Παράμυθος καὶ
Μέστος Διοσκούν [ωι τῶι?]
ἀδελφιδ[έωι]. Διο[γύ-
σιος Διοσκουρίδου?]

Сл. 6 а

Висината на буквите варира од 1,5 до околу 3 см.

Личното име Μέστος⁸⁰⁾ колку што ни е познато, не е до сега забележено на натписите најдени во Македонија, додека Διοσκούνης се сретнува на еден споменик од Мрзен (Кавадарско)⁸¹⁾.

СИРКОВО – ЈУГОЗАПАДНО ОД СТОБИ

7. Надгробен споменик од бел мермер, најден во 1947 год. во рекичката Бавче која доаѓа од с. Рашовец. Според зборовите на селаните плочата е тука донесена за време

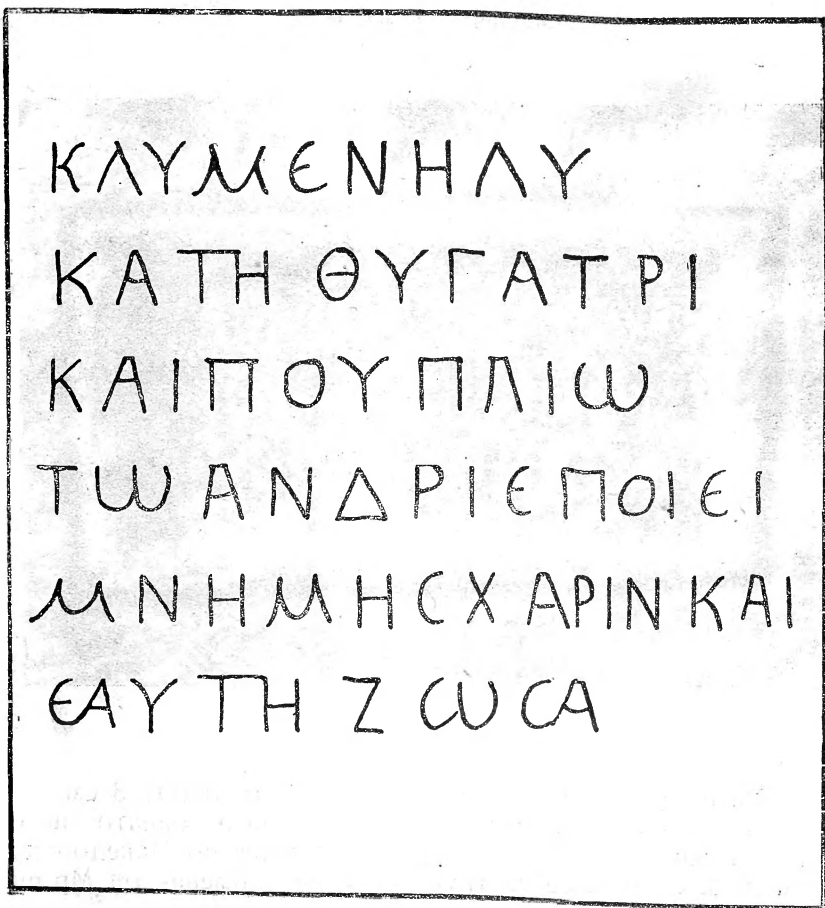
⁸⁰⁾ Pape—Benseler, op. cit., стр. 907.

⁸¹⁾ Н. Вулић, Споменик LXXV, бр. 131.

на силните порои во таа година. Сега е всидана во една од селските чешми³²⁾.

Димензии: вис. 147 см, шир. 72 см.

Во слободен триаголен, горе малу заоблен, фронтон со едноставни аголни акротерии од коишто десната е де-

Сл. 7

лум откришена, релјефно е претставено огледало, а десно и лево од него по една розета од 4 лисја. Под фронтонот е вдлабено релјефно поле — празно, а под тоа натписното — со шест редови убаво врзан натпис³³⁾.

³²⁾ В. Извештај до Заводот за зашт. бр. 1662 од 9. X. 1951 год.

³³⁾ Наместо фотографија, бидејќи немаше технички можности да се фотографира споменикот, донесуваме само скица на натписот.

Κλομένη Δό-
κα τῇ θυγατρὶ
καὶ Πουπλίῳι
τῷ ἀνδρὶ ἐποίη-
ν ἡμῆς χάριν καὶ
ἐαυτῇ ζῶσα.

Висината на буквите варира од 3,5 см. до 4 см.

Во вториот ред легирани се буквите 3—4 (τη) и 9—10 (τρ), а во шеститот 1—2 (εα), 4—5 (τη) и 8—9 (σα).

Женско лично име Δύκα забележуваме кај нас во еден натпис од Ваташа⁸⁴).

Уобичаеното римско лично име Публиус во грчка транскрипција за прв пат се предава во формата Πούπλιος, како што е и во нашиов натпис, во 65 год. од н. ера⁸⁵).

Имперфектот (ἐποίη) во 4 ред, употребен на местото каде што обично во вакви натписи се употребува аорист, се сретнува и на некои други споменици најдени во Македонија⁸⁶).

ДОЛНО ДИСАН — ИСТОЧНО ОД КАВАДАРЦИ

8. Надгробен споменик од трахит. Агловите горе малу открити. Пронајден е во текот на 1952 год. на нивата на Махмуд Осман, на месноста „Кофкарец“ на патот од Долно Дисан за Тремник и во истата година пренесен во Археолошкиот музеј во Скопје (инв. бр. 495)⁸⁷). На горната хоризонтална површина од рамката — десно и лево се вдлабени правоаголни дупки од кои само десната е наполно зачувана.

Димензии: вис. 91 см, шир. 67 см, деб. 18 см, вис. на натп. поле 75 см, шир. 52 см.

Во профилираното натписно поле е натписот со длабоко врезани букви чија висина варира од 3,2 см. до 6 см.

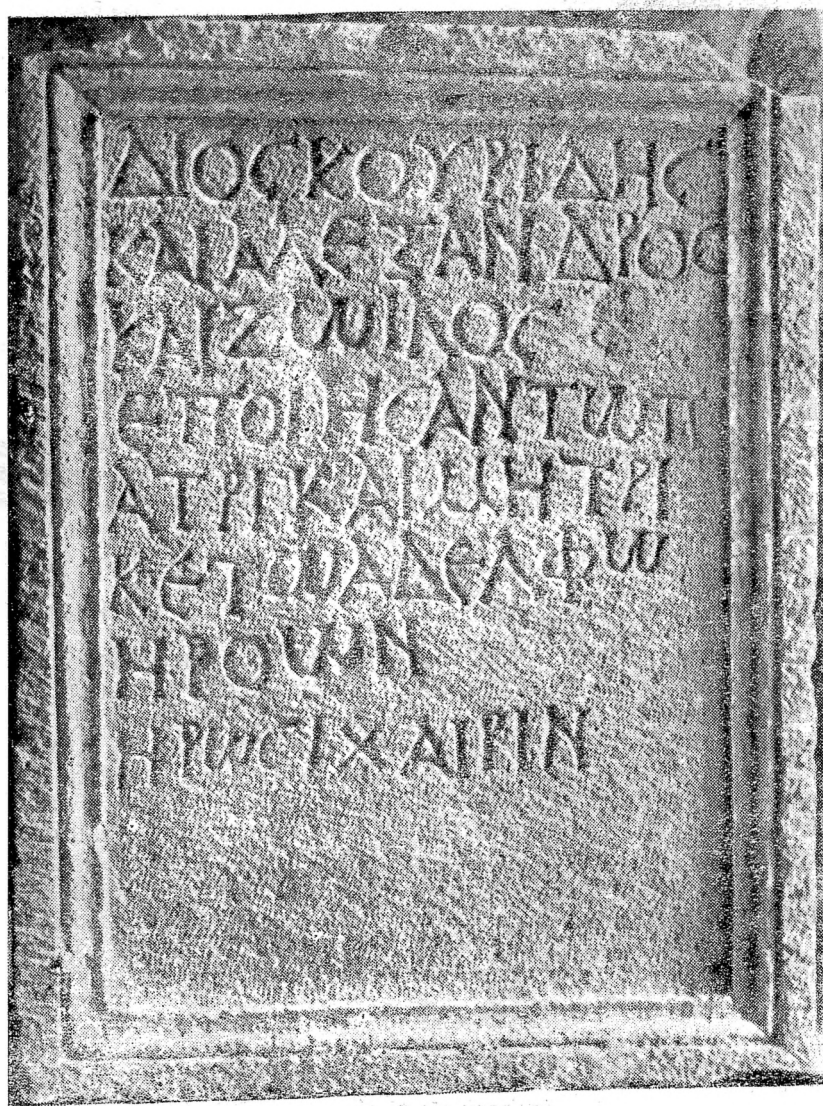
Διοσκουρίδης
καὶ Ἀλέξανδρος
καὶ Ζωῖλος
ἐποίησαν τῷ π-
ατρὶ καὶ μητρὶ
κὲ (=καὶ) τῷ ἀδελφῷ
ἡρώων (=ἡρώιον).
Ἦρωσι χαίριν (=χαίρειν).

⁸⁴) Н. Вулић, Споменик XCVIII, бр. 115. — Pape—Benseler, op. cit. стр. 820.

⁸⁵) S. Reinach, op. cit., стр. 518, VII.

⁸⁶) Ср. Н. Вулић, Споменик LXXI, бр. 430 и XCVIII, бр. 39 и 76.

⁸⁷) Извештај до Центр. завод за заштита, бр. 1731 од 2. X. 1952 г.

Сл. 8

Формулата $\kappa\alpha\tau\epsilon\iota\nu\ \tau\omicron\ \eta\rho\phi\omicron\nu$ ја сретнуваме и во натписот најден во гробницата во Паликура со таа разлика што е во еднина и написана со правилна ортографија, додека во нашиов натпис зборот $\tau\omicron\ \eta\rho\phi\omicron\nu$ е напишан погрешно ($\eta\rho\omega\nu$)³⁸.

³⁸) Н. Вулић, Споменик XCVIII, стр. 41 бр. 91.

Во третиот ред по зборот Ζωῆλος јасно се забележуваат траги од едно плитко врезано, па потоа бришано ε.

Во последниот ред во зборот χαίρειν имаме наместо дифтонгот ει употребен прост вокал ι³⁹⁾.

АРАЧИНОВО — ИСТОЧНО ОД СКОПЈЕ

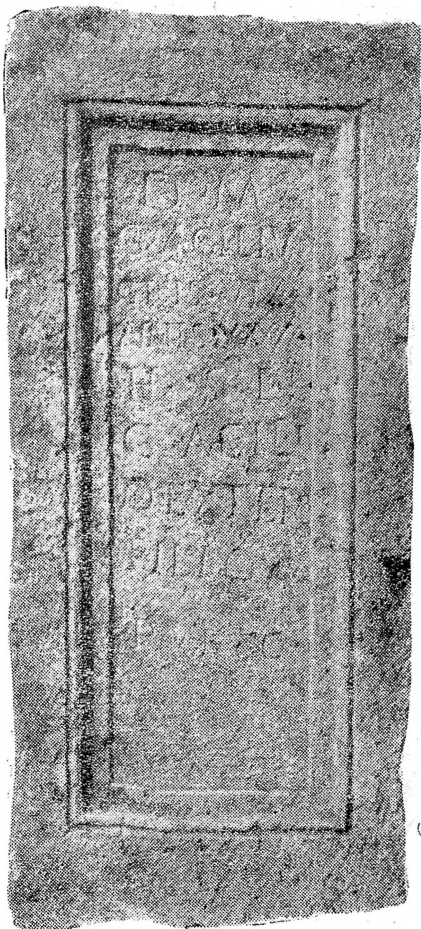
9. Надгробен споменик од травертин, горе и долу откришен и доста излижан на предната страна. Задната страна необработена. Најден е во месец јуни 1953 год. за време на земјоделските работи (стремење на лозје) преземени од Стопанството за Скопското поле на месноста „Криви Дол“ (Арачински рид). Во месец август истата година пренесен е во Археолошкиот музеј во Скопје (инв. бр. 496). Во непосредната близина на споменикот најдени се фрагменти од рим. керамика, а на околу 200 м. од него на едно место натрупани во доста големо количество фрагменти тегули, тули, оросан, камења и заедно со тоа плоча од рачна мелница со промер од 44 см.

Димензии: вис. 112 см, шир. 48 см, деб. 15 см.

Во плитко вдлабено профилирано поле е натписот.

D(is) M(anibus).
G(aius) Acilius
Cris(pus) vix(it)
annis XXXV.
H(ic) s(itus) e(st).
G(aius) Acili(us)
Dexter
filio
p(fentissimo) f(aciendum) c(uravit).

Висината на буквите варира од 1,5 см (завршната буква од зборот Acilius во

Сл. 9

³⁹⁾ В. Р. Марић, *op. cit.* стр. 299, 12,

вториот ред) до 4,2 см. Зборовите се разграничени со интерпункции. Во шестиот ред зад скратениот збор *Asili* интерпункцијата е поставена на рамката — надвор од натписното поле.

Во натписот се легирани во четвртиот ред буквите 1—2 (an) и 8—9 (XV).

Според карактерот на буквите — особено на буквата *С* (во 2 и 6 ред), која е карактеристична за епохата на Септ. Север⁴⁰⁾, тричлената ономастичка формула, како и другите формули употребени во натписот, на мнение сме дека споменикот би можел да се датира во крајот на II век од н. ера или најдоцна во почетокот на III век.

Сл. 10

САРАЈ — ЗАПАДНО ОД СКОПЈЕ

10. Надгробен споменик од мермер, откриен горе (врвот од фронтонот), долу (л. агол) и на некои места од предната страна малу оштетен. Споменикот е пронајден уште пред II световна војна (во 1938 год.?) на теренот кој сега припаѓа на Државното стопанство. Во 1949 год. — благодарение на извештајот на Ружица Гарић — е пренесен во Арх. музеј во Скопје (инв. бр. 497).

Димензии: вис. 195 см, шир. 73 см, деб. 20 см, вис. на натписното поле 87 см, шир. 50 см.

Вдлабеното петаголно поле на слободниот фронтон со аголни релјефно претставе и акротерии во вид на полупалмети украсено е со убава розета од акантови

⁴⁰⁾ R. Cagnat, *Cours d'épigraphie latine*, Paris 1914, стр. 4—5 и таб. XIV.

лисја во висок, речиси ажурен релјеф. Под фронтонот, во едикулата е претставена задушнина. Лицето на умрениот маж, полулегнат на одарот, оивичено е со брада и кадрава коса. Зеницата на десното зачувано око е вдлабена. Пред одарот е поставено триножно масиче со јадења, а лево од него на подот е едно бардаче. Сосема лево во аголот е празна софа, а во позадината стилизирана лоза на бршлен.

Под релјефот во профилираната рамка е надгробниот натпис со убаво вклесани букви, чија висина варира од 3,5 до 5 см.

D(is) M(anibus)
L(uci) Valeri Pu-
dentis, qui
vix(it) ann(os) XXV
et L(uci) Valeri
Aeliani, qui

vix(it) ann(os) VI.
L(ucius) Val(erius) Peculi-
aris et Vivia
Sabina pa-
rent(es).

Во натписот се забележува доста голем број лигатури. Легирани се: во вториот ред буквите 8—9 (pi), во третиот ред 8—9 (ui), во четвртиот ред 5—6 (nn) и 7—8—9 (XXV), во шестиот ред 6—7 (ni) и 8—9—10 (qui), во седмиот ред 5—6 (nn) и 7—8 (VI), во осмиот ред 2—3—4 (Val) и во деветиот 7—8—9—10—11 (Vivia).

Формата на буквите и начинот на третирањето на розетата и портретот на претставената фигура укажува на II век од н. ера. Во прилог на вакво датирање е и означувањето на лицата со три имиња, како и посветната формула.

11. Надгробен споменик од бел, жолтникаво оксидиран мермер. Рабовите исчукани. Не се знае кога и од каде е пренесен во Арх. музеј во Скопје (инв. бр. 166).

Димензии: вис. 40 см, шир. 36 см, деб. 7 см.

На рамна неоивичена површина е следниот натпис:

C(aius) Granonius
Q(uinti) f(ilius) hic situs
est.

Сл. 11

Висината на буквите изнесува 5,5 см со искључение на завршната буква S во првиот ред (во зборот Gradonius) и во вториот (во зборот situs), кои се високи 2 см и 2,7 см и, како и интерпункција, поставени над наведените зборови.

Скопје.

Б. Јосифовска.

RÉSUMÉ

B. Josifovska: QUELQUES INSCRIPTIONS INÉDITES GRECQUES ET LATINES DE MACÉDOINE

Dans cet article sont publiées 11 inscriptions grecques et latines jusqu'ici inédites, de différents endroits de Macédoine, découvertes au cours des dernières années — excepté l'inscription n° 11 qui est trouvée au Musée Archéologique à Skopje sans aucun renseignement pour le lieu, la date et les conditions de découverte. L'inscription n° 1 (trouvée dans le village Vodovrati, au sud est de Titov Veles en 1952), le n° 2 (Podles, au sud de Titov Veles — 1952), le n° 3 (Raštani, à l'ouest de Titov Veles — 1952), les n° 5 et 6 (Martolci, au sud-ouest de Titov Veles — 1950) sont dans le Musée National à Titov Veles; le n° 4 (Čaška, au sud-ouest de Titov Veles — 1951), le n° 8 (Dolno Disan, à l'est de Kavadarci — 1952), le n° 9 (Aračinovo, à l'est de Skopje — 1953), le n° 10 (Saraj, à l'ouest de Skopje — 1938), le n° 11 — est au Musée Archéologique à Skopje, tandis que l'inscription n° 7 — trouvée à Sirkovo, au sud-ouest de Stobi en 1947 — est murée dans l'une des fontaines du village. Tous les monuments publiés sont des épitaphes de caractère privé, excepté le n° 1 qui porte une inscription honorifique importante non seulement à cause du nom du proconsul en l'honneur de qui le monument est érigé (Δ. Ιούλιος), mais surtout parce qu'il est érigé par Ἡ τῶν Ἀρχισταίων πόλις, dont le nom se rencontre sur deux autres inscriptions trouvées en Macédoine (l'une de Prilep et l'autre de Skačinci au sud-ouest de Titov Veles). Quant à la personnalité de ce proconsul ainsi que l'époque quand il vivait, on suppose qu'il pourrait être identifié avec Junius Rufinus qui était gouverneur de la Macédoine en 192. En ce qui concerne la localisation de la ville mentionnée, à côté de l'hypothèse de N. Vulić et celle de I. Venedikov, une troisième se pose, d'après laquelle il faudrait chercher la ville entre les villages: Skačinci, Vodovrati et Viničani (au nord-ouest de Vodovrati).

Parmi les monuments trouvés dans le village Martolci, le n° 5 est signé et daté d'après l'ère macédonienne (114). Il paraît que l'autre aussi (n° 6) porte la signature du même artisan. Quant au monument funéraire trouvé avant la 2e guerre mondiale dans le même village (maintenant au Musée Archéologique à Skopje) et publié par N. Vulić à deux reprises, son inscription est supprimée comme suit: Διον[ύ]σιος Διοσκ[ουρι]δο[υ] ἐπο[ι]ήσεν].

On suppose que cette partie de l'inscription est ajoutée ultérieurement parce qu'elle est écrite avec des lettres plus petites et par-dessus l'année qui, paraît-il, terminait l'inscription avant cette adjonction.

Pour le monument n° 9, en se basant sur la forme des lettres (surtout la lettre G) et les formules employées, l'auteur propose comme époque de son origine la fin du II ou le début du III siècle de notre ère, tandis qu'au monument n° 10, la façon de traiter la rosace et le portrait, ainsi que le caractère des lettres, indiquent le II siècle de notre ère.